

Mondelinge en schriftelijke taalontwikkeling volgen door te observeren

Het Referentiekader taal vraagt dat de ontwikkelingen van leerlingen te volgen zijn op alle domeinen van het taalonderwijs. Maar hoe volg je de moeilijker meetbare taalvaardigheden zoals gesprekken voeren, mondeling presenteren en schrijven? Het voormalig Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie en het Lectoraat Taalgebruik & Leren van de NHL Leeuwarden hebben in twee jaar tijd samen met twaalf leerkrachten gewerkt aan een observatie-instrumentarium om juist deze vaardigheden te kunnen volgen bij kinderen.

Maaïke Pulles en Sjoëke Faasse

De meeste domeinen die in het Referentiekader taal staan, worden gevolgd door middel van toetsen en testen. Voor de mondelinge taalvaardigheden en schrijfvaardigheid zijn daarentegen geen gestandaardiseerde toetsen beschikbaar. Ook de Inspectie van het Onderwijs constateert in het Onderwijsverslag 2012-2013, dat leerlingen niet of nauwelijks gevolgd worden op deze domeinen.

Deze vaardigheden zijn ook moeilijk te volgen via (standaard) toetsen. Voor deze domeinen geldt namelijk dat de ontwikkeling van leerlingen beter en vollediger te volgen is door middel van observeren. Goede observaties leveren heel veel informatie op over waar een kind staat in de ontwikkeling op een bepaald domein. Maar niets is moeilijker dan observeren. Want waar let je dan precies op als je bijvoorbeeld kijkt naar een discussie tussen kinderen, een boekpresentatie of een geschreven verslag? Het Referentiekader taal geeft daar minimale handvatten voor: de beschrijvingen van de ontwikkeling die kinderen doormaken op verschillende domeinen blijven nog algemeen.

Om dit concreter te maken, hebben het voormalig Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie en het Lectoraat Taalgebruik & Leren van de NHL Leeuwarden samen met twaalf leerkrachten gewerkt aan een observatie-instrumentarium om juist deze vaardigheden te kunnen volgen bij kinderen. Dit heeft geresulteerd in een elftal instrumenten voor verschillende genres binnen de domeinen mondelinge taalvaardigheid en schrijfvaardigheid: vier voor schrijven, vier voor monologen/presentaties en drie voor gesprekken (Berenst e.a., 2013). Dit zijn de elf instrumenten:

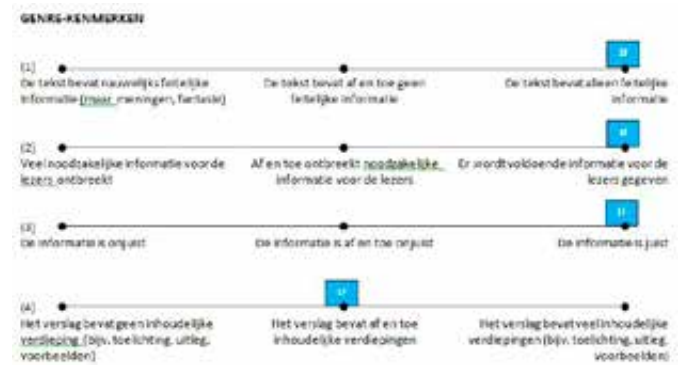
Mondelinge genres

- Informatieve vertelling
- Betoog
- Instructie
- Boekbespreking
- Interview
- Overleg
- Discussie

Schriftelijke genres

- Verslag
- Brief
- Instructie
- Recensie

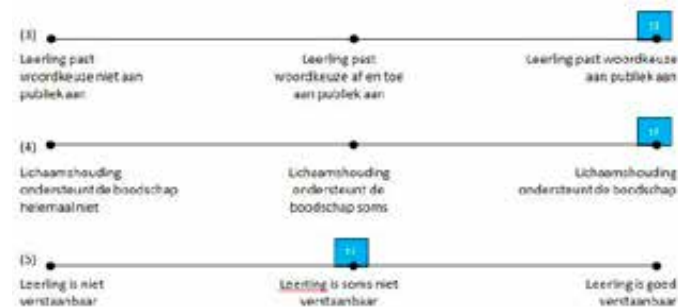
Elk instrument bestaat uit een reeks kenmerken die specifiek en van belang zijn voor het betreffende genre. Deze kenmerken zijn samen met de betrokken leerkrachten geformuleerd volgens de methodiek van de *Prominent Feature Analysis* (Swain e.a., 2010), waarbij de leerkrachten gezamenlijk opvallende kenmerken benoemden van een reeks taakuitvoeringen door leerlingen per genre. Elk kenmerk is beschreven op twee uitersten (en soms ook halverwege) van een continue lijn. Die lijn geeft de mogelijke ontwikkeling aan die kinderen kunnen maken op een bepaald kenmerk van het betreffende genre:

Figuur 1: Voorbeeld genreenkenmerken schriftelijk verslag

De leerkracht scoort door een markering op de lijn te plaatsen, daar waar de uitvoering van het kenmerk van de tekst, de presentatie of het gesprek overeenkomt met de beschrijving.

Naast deze genrespecifieke kenmerken kwamen via de *Prominent Feature Analysis* ook een reeks kenmerken naar voren die betrekking hadden op meerdere genres, bijvoorbeeld omdat ze meer algemene aspecten van mondeling taalgebruik in een monoloog betroffen. Datzelfde gold voor de algemene kenmerken voor de schriftelijke genres.

Figuur 2: Voorbeeld algemene kenmerken mondelinge presentaties

Voor de observatie-instrumenten voor twee dialogische mondelinge genres, namelijk de discussie en het overleg, bevatten de instrumenten zowel kenmerken die op groepsniveau geobserveerd kunnen worden als kenmerken die voor individuele gespreksdeelnemers bekeken kunnen worden. Een voorbeeld van een groepskenmerk van de discussie is: 'alle leerlingen brengen meningen, voorstellen of argumenten in'. Een voorbeeld van een kenmerk op leerlingniveau is: 'leerling blijft bij het onderwerp'.

Volgen van ontwikkeling

Met de observatie-instrumenten kunnen leerkrachten de ontwikkelingen van kinderen volgen van de middenbouw in het basisonderwijs tot en met de bovenbouw. Bijvoorbeeld als het gaat om het kunnen overleggen in een groepje of het kunnen schrijven van een recensie.

De beschreven kenmerken in de observatie-instrumenten zijn waar mogelijk gekoppeld aan beschrijvingen op 1F- en 2F-niveau van het Referentiekader taal. Door middel van observaties met behulp van dit instrument is dus inzicht te krijgen hoe ver kinderen al zijn in de richting van dat 1F- of 2F-niveau.

Die koppeling was niet voor alle kenmerken mogelijk. Neem 'het maken van (oog)contact met het publiek' waar het Referentiekader niets over zegt. Dat is wel meegenomen omdat het een belangrijk kenmerk is van een mondelinge presentatie en bovendien een kenmerk is waarop leerlingen een ontwikkeling doormaken. Omdat kinderen niet even snel groeien in de uitvoering van de verschillende genres, en ook niet op alle onderdelen/aspecten (kenmerken) binnen een genre, is het raadzaam om gedurende de schoolperiode de vinger aan de pols te houden. Op die manier kan bijgestuurd worden daar waar nodig en kan het handvaten bieden voor ondersteuning.

Inzet van het instrumentarium

Het instrumentarium bevat dus observatieformulieren voor verschillende mondelinge en schriftelijke genres. Het team, de leerkracht of de remedial teacher maakt een keuze uit het instrumentarium en bepaalt dus zelf welk instrument wordt ingezet en wanneer. Zo kan er behoefte zijn om bijvoorbeeld de ontwikkeling van de discussievaardigheden van één of enkele leerlingen preciezer te observeren, terwijl in een andere groep de ontwikkeling van het schrijven van een verslag liever in beeld gebracht wordt voor de hele groep. Doordat het instrumentarium flexibel is in te zetten, komt het

'Door met de met de kinderen in gesprek te gaan aan de hand van de observatielijst, leren kinderen ook te reflecteren op hun eigen taalvaardigheid'

tegenoet aan de verschillende onderwijspraktijken en de vragen en mogelijkheden die scholen nodig hebben om hun leerlingen optimaal te begeleiden op het gebied van mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid.

Het instrument geeft niet alleen de leerkracht en de remedial teacher inzicht in de ontwikkeling van de leerlingen, maar het kan ook heel goed ingezet worden om mét de kinderen te reflecteren op

de manier waarop ze bijvoorbeeld een brief schrijven of deelnemen in een discussie. Door met de met de kinderen in gesprek te gaan aan de hand van de observatielijst en de kenmerken die daarop genoemd worden, leren kinderen ook te reflecteren op hun eigen taalvaardigheid en op het betreffende genre.

Zo kun je bijvoorbeeld de betogen van leerlingen opnemen en vervolgens deze beelden met de kinderen bespreken aan de hand van de kenmerken van het observatie-instrument. Dit kan in de groepen door de leerkracht, maar de remedial teacher kan dit natuurlijk ook individueel doen.

Voor schrijfproducten geldt in principe hetzelfde. Hier zijn de teksten van kinderen het uitgangspunt voor de bespreking. Zo kan aan de hand van de observatielijst voor bijvoorbeeld een schriftelijk verslag met kinderen gekeken worden naar of het verslag een inleiding bevat, of informatie wordt toegelicht, of het verslag een titel heeft, enzovoort. Op die manier wordt duidelijk waar een leerling al heel goed in is en op welke meer oefening gewenst is.

Professionalisering

Omdat observeren een moeilijke vaardigheid is vereist het veel oefening. En is het belangrijk dat je als team of school min of meer dezelfde beelden krijgen bij de verschillende observatiekenmerken, zodat er een hoge mate van intersubjectiviteit ontstaat bij het invullen en bespreken van die kenmerken op de observatielijsten. Daarom is het wenselijk dat het instrumentarium niet zonder meer in de volgsystemen van de school wordt opgenomen, maar dat er tijd gereserveerd wordt om vooraf te oefenen met het instrument. Het Lectoraat Taalgebruik en Leren van de NHL Hogeschool heeft inmiddels een professionaliseringstraject ontwikkeld voor leerkrachten of remedial teachers die het observatie-instrumentarium in willen gaan zetten in hun praktijk.

Meer informatie: www.nhl.nl/taalgebruikenleren

Correspondentieadres: m.pulles@nhl.nl

Literatuur

- Berens, Jan, Sjoeke Faasse, Roelien Linthorst & Maaïke Pulles (2013). *Observeren van presentaties, gesprekken en geschreven teksten in midden- en bovenbouw. 11 observatie-instrumenten om mondelinge en schriftelijke taalvaardigheid in beeld te brengen*. Lectoraat Taalgebruik & Leren, NHL/Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie, RUG, Leeuwarden/Groningen.
- Inspectie van het Onderwijs (2014). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2012-2013*. Utrecht
- Ministerie van OCW (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. Enschede [www.taalenrekenen.nl]
- Swain, S.S., R.L. Graves & D.T. Morse (2010), Prominent feature analysis: What it means for the classroom. *English Journal* 99-4: 84-89.

Maaïke Pulles werkt bij het Lectoraat Taalgebruik & Leren van de NHL Hogeschool. Ze doet hier onderzoek naar leerzame interactie tussen leerlingen rondom het lezen van teksten. Hiervoor was ze werkzaam bij het Expertisecentrum taal, onderwijs en communicatie van de Rijksuniversiteit Groningen.

Sjoeke Faasse werkt bij het Lectoraat Taalgebruik & Leren. Daarnaast is ze docent Taal bij de pabo van de NHL Hogeschool. Hiervoor was ze werkzaam op verschillende scholen voor basis- en voortgezet onderwijs.